

UDC 332.154.312.6

JEL classification: Q20, Z10

DOI: 10.35774/visnyk2025.02.060

Олена ГАРАЩУК,

доктор економічних наук, професор.

Електронна адреса: mon7@ukr.net.

ORCID ID: 0000-0001-5572-5357.

Віра КУЦЕНКО,

доктор економічних наук, професор,

Заслужений діяч науки і техніки України.

Електронна адреса: kutsenkovira@gmail.com.

ORCID ID: 0000-0003-3102-0744.

Анастасія КУДЄРОВА,

студентка програми політичні науки та урядування

Університет Св. Джона м. Нью-Йорк, США.

Електронна адреса: kyderova.nastya@gmail.com.

ORCID ID: 0009-0004-9646-9045.

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ В СУСПІЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ

Гаращук О., Куценко В., Кудєрова А. Екологічна культура як складова сучасного соціально-економічного розвитку та проблеми її формування в суспільній свідомості. *Вісник економіки*. 2025. Вип. 2. С. 60–71. DOI: 10.35774/visnyk2025.02.060.

Garashchuk, O., Kutsenko, V., Kuderova, A. (2025). Ekologichna kultura yak skladova suchasnoho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku ta problemy yii formuvannia v suspilnii svidomosti [Ecological culture as a component of modern socio-economic development and the problems of its formation in public consciousness]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 2, 60-71. DOI: 10.35774/visnyk2025.02.060.

Анотація.

Вступ. Сьогодні екологічні проблеми виникають перед усім людством, що безпосередньо впливає на соціально-економічний розвиток та добробут населення. В Україні ці проблеми набувають особливої гостроти в умовах повномасштабних військових дій. Однак екологічна культура в українському суспільстві доки перебуває не на дуже високому рівні, що зумовлює значну актуальність дослідження соціально-економічних проблем формування в суспільній свідомості України екологічної культури.

© Олена Гаращук, Віра Куценко, Анастасія Кудєрова, 2025.

Мета. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі здійсненого аналізу запропонувати відповідні науково обґрунтовані підходи, які сприяли би прискоренню підвищення рівня культури населення як важливого чинника забезпечення соціально-економічного зростання.

Методи. У процесі вивчення означеної проблематики використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, серед яких – системний аналіз, систематизація й узагальнення, логічний, монографічний, порівняльний, табличний методи.

Результати. Розглянуто теоретичні та методологічні аспекти дослідження екологічної культури, розкрито її сутність та вплив культурного рівня населення на поліпшення природного середовища, а також на соціально-економічний розвиток. Здійснено оцінювання сучасного стану та відповідності сучасним реаліям основних параметрів тих галузей соціальної сфери України, які забезпечують формування екологічної культури. Значну увагу приділено аналізу проблем, які стосуються питань кадрового потенціалу. Надзвичайно важливим є те, щоб використання нових інформаційних технологій забезпечило ефективну діяльність з формування в суспільній свідомості екологічної культури і посприяло подальшому сталому соціально-економічному розвитку.

Перспективи. Здійснення подальших досліджень має бути спрямоване на розроблення методичних та методологічних підходів, які мають на меті впровадження новітніх інформаційних технологій в освітній процес у контексті посилення екологічної освіти та виховання.

Ключові слова: природне середовище; культурна галузь; культура особистості; культурний рівень суспільства; сталий соціально-економічний розвиток; інформатизація; ефективність.

Формули: 0, **рис.:** 2, **табл.:** 1, **бібл.:** 11.

Olena GARASHCHUK,

D. Sc. (Economics), Professor.

E-mail: mon7@ukr.net.

ORCID ID: 0000-0001-5572-5357.

Vira KUTSENKO,

D. Sc. (Economics), Professor,

Honored Scientist of Ukraine.

E-mail: kutsenkovira@gmail.com.

ORCID ID: 0000-0003-3102-0744.

Anastasiia KUDIEROVA,

Student Political science and government major,

St. John's University New York, USA.

E-mail: kyderova.nastya@gmail.com.

ORCID ID: 0009-0004-9646-9045.

ECOLOGICAL CULTURE AS A COMPONENT OF MODERN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT AND PROBLEMS OF ITS FORMATION IN PUBLIC CONSCIOUSNESS

Abstract.

Introduction. Environmental problems are now facing all of humanity with all their might, which has a direct impact on the socio-economic development and well-being of the population. In Ukraine, these problems are becoming especially acute in the context of full-scale military operations. However, the ecological culture in Ukrainian society is still not at a very high level, which determines the significant relevance of the study of socio-economic problems of the formation of ecological culture in the public consciousness of Ukraine.

Purpose. The purpose of the study is to propose appropriate scientifically sound approaches based on the analysis that would contribute to accelerating the increase in the level of culture of the population as an important factor in ensuring socio-economic growth.

Methods. In the process of studying the specified problems, general scientific and special research methods were used, including system analysis, systematization and generalization, logical, monographic, comparative, tabular methods.

Results. The theoretical and methodological aspects of the study of ecological culture are considered, its essence and the influence of the cultural level of the population on the improvement of the natural environment, as well as on socio-economic development, are revealed. The current state and compliance with modern realities of the main parameters of those sectors of the social sphere of Ukraine are assessed, which ensure the formation of an ecological culture. Considerable attention is paid to the analysis of problems related to human resource issues. It is extremely important that the use of new information technologies ensures effective activities for the formation of an ecological culture in public consciousness and contributes to further sustainable socio-economic development.

Perspectives. Further research should be aimed at developing methodological and methodological approaches aimed at introducing the latest information technologies into the educational process in the context of strengthening environmental education and upbringing.

Keywords: natural environment, cultural industry, personality culture, cultural level of society, sustainable socio-economic development, informatization, efficiency.

Formulas: 0; **fig.:** 2; **tabl.:** 1; **bibl.:** 11.

JEL classification: Q20, Z10.

Постановка проблеми. Україна нині перебуває у стані надзвичайно важкої широкомасштабної війни з російськими загарбниками, які, маючи на меті знищення нашої держави та самого українського народу, демонструють шоковую жорстокість та надзвичайно низький культурний рівень. Натомість Україна прагне інтегруватись у спільноту європейських країн, що визначається надзвичайно високою культурою і, власне, цей чинник є основним щодо їхнього випереджувального соціально-економічного розвитку, зокрема високого життєвого рівня.

Тому вихідним моментом, який має бути в основі всього післявоєнного соціально-економічного розвитку нашої держави, є відповідна культурна політика, яка надала

би можливості для повної європейської інтеграції України. Адже «культура становить собою підґрунтя життя суспільства, його життєве осердя й систему орієнтирів у саморозвитку як кожної людської особистості, так і окремої нації та всього людства» [1]. Для забезпечення відновлення та подальшого сталого соціально-економічного розвитку в нинішніх умовах становлення інформаційного суспільства величезного значення набувають знання, оволодіння якими є функціональним завданням освіти як чинника соціально-економічного піднесення та підвищення добробуту населення. Освіта також є одним із суспільних інститутів, через які відбувається досягнення високого рівня культури у громадян.

Однією із складових загальної культури є «екологічна культура як сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, які забезпечують рівновагу в системі «людина–довкілля» [2]. Це сфера діяльності, що тісно взаємодіє з іншими складовими культури людини, а також з її професійною і соціальною культурою. Екологічна культура розкриває себе в праці та в особистому житті. Водночас екологічна культура втілює у собі динамічний процес, в якому людина покращує навколишнє середовище.

З огляду на безпрецедентне зростання глобальних екологічних загроз екологічна культура набуває особливо важливого значення в сучасному світі. Екологічні проблеми в Україні також, як відомо, постають надзвичайно гостро, а наслідки широкомасштабних військових дій завдають і очевидно ще будуть надалі завдавати величезних збитків екології. Водночас в українському суспільстві, яке нині перебуває у важкій збройній боротьбі проти російських окупантів з перспективою важкої післявоєнної відбудови, цінності саморозвитку, що охоплюють і усвідомлення культурних цінностей, зокрема екологічної культури, не є актуалізованими і поступатимуться цінностям виживання. Тому сьогодні велику актуальність має дослідження соціально-економічних проблем формування в суспільній свідомості України екологічної культури, яка відповідала би високим вимогам сьогодення.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Означена проблематика привертала увагу багатьох науковців. Так, різні аспекти формування екологічної культури вивчали Боденко Б., Васютинський В., Вернік О., Зінченко В., Кисельов М., Крисаченко В., Мацько М., Медоуз Д., Одум Ю., Реріх М., Саєнко Т., Сидоренко В., Тимочко Т., Толстоухов А., Федоренко О. та ін. Проте все більше ускладнення екологічної ситуації, обумовлюючи загострення екологічних проблем, вимагає подальших поглиблених досліджень соціально-економічних питань формування в суспільній свідомості України високої екологічної культури.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі здійсненого аналізу запропонувати відповідні науково обґрунтовані підходи, які сприяли би прискоренню підвищення рівня культури населення як важливого чинника забезпечення соціально-економічного зростання.

Виклад основного матеріалу. «Екологічна криза, породжена безпрецедентним для минулих епох антропогенним навантаженням на довкілля, що нині охопила увесь світ, не виключаючи й Україну, завдає серйозних збитків соціально-економічному розвитку. Все це зумовлює активізацію пошуку новітніх шляхів успішного розв'язання проблем забруднення довкілля» [3, с. 3–7]. І одним із тих напрямів, які сьогодні набувають

важливого значення, є розвиток екологічної культури, зростання культурного рівня населення, від чого залежить сприйняття людьми природи навколишнього світу.

Практика економічно розвинених країн, до спільноти яких прагне долучитись наша країна, засвідчує, що чим вищий рівень життя населення, тим менше йому потрібно щоденно турбуватись про власне виживання, тим більше суспільної уваги приділяється відповідальному ставленню до природи. Натомість, надмірна експлуатація природних ресурсів для отримання позитивних економічних ефектів, але ціною завдання часто непоправної шкоди довкіллю, притаманна для недостатньо розвинених країн, у яких повсякденними реаліями для більшості населення є перебування на межі наявного прожиткового мінімуму.

Водночас означене надмірне використання природних ресурсів може простежуватись за часткового поліпшення соціально-економічної ситуації, що створює загрози її погіршення у перспективі. Щоби запобігти цьому, необхідно вжити відповідні заходи з формування в суспільній свідомості екологічної культури.

Вищевказані кризові явища в екології сьогодні суттєво поглибилися внаслідок широкомасштабних бойових дій в Україні. У такому контексті з огляду на загальносвітові тенденції безперечним є набуття особливого значення виховання засобами культурно-освітньої роботи екологічної культури, що передбачає вироблення в громадськості дбайливого ставлення до природи.

Екологічну культуру ми розглядаємо як сукупність норм, поглядів, установок, що характеризують відношення суспільства, його соціальних груп та особистостей до природи.

Загалом «екологічна культура – це нова парадигма існування людства, що охоплює:

- розвиток екологічної свідомості, яка стимулює пізнавальну активність людини, пробуджує до оволодіння новими екологічними знаннями та їх використання для покращення довкілля;
- досвід екологічної взаємодії в навколишньому середовищі природоохоронної діяльності;
- виховання морально-естетичного ставлення людини до природи;
- розвинену екологічну відповідальність як складову суспільної свідомості;
- доцільну поведінку людини з точки зору збереження природного середовища власного існування» [4; 5].

Водночас «екологічна культура передбачає формування системи уявлень про закони та механізми функціонування екології, екологічну грамотність населення, успішне володіння правилами екологічної поведінки, вміння працювати з екологічною інформацією щодо забезпечення необхідних екологічно-спрямованих підходів до соціальних і господарських процесів, наявність екологічної інтуїції тощо» [5; 6; 7].

Незважаючи на те, що поняття «екологічна культура» ще не набуло чіткого визначення, більшість дослідників цієї категорії сходяться на думці щодо об'єднання в цьому терміні трьох складових компоненти (рис. 1).

Рис. 1. Основні компоненти екологічної культури.

Джерело: розроблено авторами.

Екологічні знання у сфері культури здобуваються в процесі екологічного навчання та виховання, які спрямовані на підготовку того, хто навчається, до оволодіння відповідними вміннями та навичками і включення його в процес продуктивної, суспільно-корисної праці, що не завдає шкоди довкіллю. Провідну роль у вихованні екологічної культури кожної особи та суспільної свідомості загалом відіграє система освіти. Практика свідчить, що належно організований навчальний процес у закладах освіти дає змогу прищепити майбутнім випускникам навчальних закладів екологічну культуру, а також успішно виконувати всі функції громадської діяльності, пов'язані з духовним відродженням України. Це такі функції, як: «наукова (вивчення інформаційних потреб користувачів послуг культури, розробка алгоритмів пошуку необхідної інформації); інформаційна (формування, накопичення, систематизація інформаційних ресурсів та організація доступу до них населення); освітня (сприяння систематичній освіченості на всіх освітніх ланках та в рамках самоосвіти); культурна (організація роботи щодо залучення громадян до джерел світової і вітчизняної культури); дозвільна (організація масових заходів для населення та забезпечення можливостей для підвищення якості життя та чистоти довкілля)» [8]. Реалізація зазначених функцій має позитивно впливати на покращення стану природного середовища.

Оскільки екологічний стан довкілля залежить від діяльності людини, то важливим завданням є забезпечення оптимізації взаємовідносин у системі «людина–довкілля». Останнє, як засвідчує світова практика, можливо досягти через посилення культурно-виховного процесу в усіх навчальних і трудових колективах, реалізацію соціальних функцій культурної галузі щодо успішного вирішення екологічних проблем, виховання гуманістичних цінностей та визначення моральних орієнтирів у людському житті, забезпечення взаємодії людини і природи тощо.

Рівень розвитку екологічної культури залежить також від стану загальної культури соціуму. Саме виховання екологічної культури в різних групах суспільства сприяє досягненню рівноваги та гармонії у взаємовідносинах «людина – довкілля». Водночас важливо забезпечити адекватність сприйняття суспільством готовності до інноваційної діяльності в світі природи, зокрема щодо таких аспектів, як синергія (взаємодія суб'єктів, що спрямована на самовизначення, самореалізацію особистості у сфері взаємодії з природою) та результативність (залучення до такої конкретної

екологізаційної діяльності, яку реально можна здійснити). А це залежить від культури екологічної поведінки працівників закладів культурної сфери, що виявляється насамперед у формуванні системи цінностей, тобто спільних для людей уявлень про спосіб життя, що сприяють збереженню та відтворенню його моральної основи, а також у колективній пам'яті народу щодо бережливого ставлення до об'єктів природи, сукупності досягнень людського суспільства у виробничій та духовній сферах, які забезпечують гармонійне співвідношення людини і природи. Важлива також організація повсякденної життєдіяльності суспільства з позиції екологічної доцільності.

Розкриваючи проблематику формування екологічної культури в суспільній свідомості, необхідно зазначити, що в забезпеченні населення якісними послугами культури особлива роль належить фахівцю культурно-просвітницької діяльності, який має вміти виступати в аудиторіях, використовуючи вербальні та невербальні засоби спілкування, зокрема вести бесіди чи дискусії зі слухачами, всебічно й об'єктивно сприймати партнера по співбесіді, викликаючи у нього довіру та бажання до спільної діяльності, а також володіти здатністю передбачати й ліквідувати можливі конфлікти та бути здатним до конструктивної критики, формувати інформаційну культуру особистості, що набуває значення соціального замовлення на сучасному етапі розвитку суспільства. У процесі взаємодії з навколишнім світом працівник сфери культури набуває певного досвіду, на його основі починає самостійно вибирати цілі та засоби діяльності, керувати собою, змінюючи та виховуючи себе, набуває певних культурних компетентностей, що необхідні в будь-якій професійній діяльності (рис. 2).

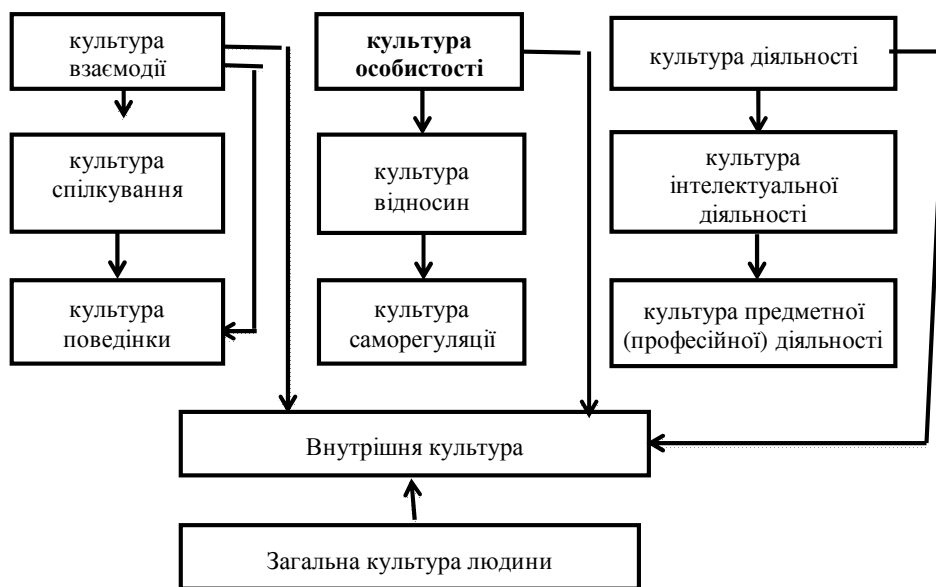

Рис. 2. Основні компоненти компетентності діяльності в професійній сфері.
Джерело: розроблено авторами.

Безперечно, надзвичайно важливою є загальна культура людини, що загалом є способом її життєдіяльності. Рівень загальної культури особистості сприяє якісному вирішенню соціально-економічних та екологічних завдань, зумовлених як штатною,

так і нештатною ситуацією, зокрема: пізнавальних, комунікативних, креативних, управлінських, громадсько-суспільних, інформаційно-комп'ютерних, науково-дослідницьких, здоров'язберігаючих, культурно-дозвільних тощо.

Успішне виконання цих завдань потребує наявності як кадрового, так і матеріально-технічного потенціалу. Наразі Україна володіє відповідною ресурсною базою, широкою мережею бібліотек, клубних закладів тощо, функціонування яких сприяє формуванню екологічної свідомості суспільства (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка мережі бібліотек і клубних закладів України

Показник	2000	2005	2010	2015	2020	2020 до 2010, %
Кількість бібліотек, тис.	20,7	19,8	19,5	17,3	16,1	77,8
Бібліотечний фонд, млн прим.	343	330	326	266	191	55,7
Кількість клубних закладів, тис.	20,4	19,1	18,6	17,2	16,4	80,4
у них місць, млн.	5,4	5,0	4,7	4,3	3,7	68,5

Джерело: [9, с. 145].

Діяльність закладів культури зумовлена державою і суспільством, їхніми культурними, соціально-економічними, суспільно-політичними напрямками розвитку. Серед цих закладів бібліотека, як відомо, є найбільш демократичним суспільним інститутом, що має особливо значуще призначення, безкорисно надаючи знання кожному. Бібліотека виконує функцію збереження опублікованих у минулому документів та забезпечення доступу до них нинішнього і майбутніх поколінь. Водночас бібліотеки разом із клубними та іншими закладами культури впливають на стан екологічної культури, забезпечуючи оволодіння громадянами знаннями щодо основних закономірностей та взаємозв'язків у природі та суспільстві, а також виховуючи в них відповідне емоційно-ціннісне та діяльнісно-практичне ставлення до природи.

Наявність зазначеної вище ресурсної бази дає змогу активно використовувати в еколого-культурній діяльності сучасні інформаційні технології щодо організації та управління пізнавальним процесом у вивченні екологічної проблематики. Однак значна частина інфраструктурного потенціалу бібліотек та клубних закладів потребує поліпшення, оскільки останнім часом, як свідчать результати наших досліджень, не оновлюється, а отже, не відтворюється активна частина основних засобів сфери культурної діяльності. Зокрема, значна частина творчих колективів працює в орендованих і навіть аварійних приміщеннях, що не сприяє розвитку духовності нації та кожної окремої людини. Це викликає особливе занепокоєння, оскільки зміни, що відбулися на початку третього тисячоліття в українському суспільстві та загалом у світі, призвели до кардинального підвищення суспільних запитів до діяльності закладів культури.

Насамперед зазначене пов'язано з переходом людства до нового етапу свого розвитку, а саме – інформаційного суспільства, що, безперечно, має набути широкого виявлення у вихованні екологічної культури. Водночас відповідна інформація має

бути розвивальною, полікультурною. Для цього навчальні заклади мають бути носіями різних культур, відображаючи різні об'єкти: природні, соціальні, технічні. Всі вони мають розглядатися в єдності із середовищем [4, 10]. Щодо полікультурного середовища, то потрібно особливу увагу приділяти культурі пізнання як її сутнісній складовій, що пов'язана з оволодінням структурою діяльності, способами пізнання та їх раціонального використання в кожній конкретній ситуації. З цих позицій культура інформаційного етапу розвитку суспільства буде визначатись рівнем культури людей, а рівень розвитку інформаційного середовища буде окреслювати місце країни у світі.

Успішне використання нових інформаційних технологій у сфері формування екологічної культури в суспільній свідомості дасть змогу працівникам культурної та освітньої галузей на вищому рівні відкривати можливості організувати й управляти пізнавальним процесом для більш глибокого прийняття та аналізу інформації у процесі вивчення екологічної проблематики, а також вміти використовувати в професійній діяльності різноманітні засоби впливу на навколишнє середовище та володіти креативною компетентністю, що охоплює систему знань, умінь і навичок, необхідних для професійної діяльності та творчості.

У структурі креативної компетентності працівника за напрямом екологічної культури виокремлюють такі властивості, як: здатність до творчості та реалізація проблемних завдань, винахідливість, гнучкість і критичність розуму, інтуїція, упевненість у собі, володіння емоційно-образними якостями. Зазначені властивості працівника еколого-культурної сфери допомагають йому оволодіти міжкультурною компетентністю, що ґрунтується на знаннях і вміннях, дозволяючи здійснювати міжкультурне спілкування через створення спільного значення того, що відбувається, і досягти позитивного рівня для обох сторін спілкування. Тут варто мати на увазі, що в процесі трансформації соціально-економічної системи в країні під час економічних реформ у сфері культури суттєво ускладнюється інституційна структура галузі. Так, «набули значного розвитку такі види культури, як топ-арт, аудіо-, відеоіндустрія, шоу-бізнес. За таких умов рівень компетентності працівників напряму екологічної культури має відповідати рівню соціально-економічного розвитку країни та загальному рівню культури особистості» [5; 7; 11].

Загалом, культура інформаційного суспільства визначається рівнем культури населення. А інформаційна культура є частиною базової культури особистості як системної характеристики людини, що дає їй змогу ефективно брати участь в усіх видах роботи з інформацією, зокрема з отриманням, нагромадженням, переробкою, створенням на її основі нових інформаційних даних та їх практичним використанням. Успішній реалізації цих видів діяльності сприяє аналіз і синтез отриманої інформації, вміння виокремлювати основне із багатьох видів інформації, переробка відповідної інформації в знання, створення нової інформації та нових знань, вміння самостійно зберігати інформацію тощо. Все це сприятиме забезпеченню сталого соціально-економічного розвитку й має бути перспективним напрямом подальшої діяльності з виховання у суспільній свідомості, що відповідає вимогам природоохоронних цінностей сьогодення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, термін «культура» інтерпретується як особистісна система якостей, усвідомлених самим індивідом, як

цінності, високо оцінювані в суспільстві й отримані в процесі освіти та виховання. Тут можна вести мову про моральну, політичну, побутову, професійну культуру особистості. Водночас екологічна культура – це творча діяльність щодо перетворення природи та суспільства, у результаті чого постійно поповнюються матеріальні й духовні цінності. Тобто екологічна культура відображає найрізноманітніші відносини людини і суспільства з природою. Високий рівень культури природокористування забезпечується цілісним формуванням таких компонентів: соціокультурного, поведінкового, мотиваційного, етико-морального тощо. Вони виражаються в комплексі структурних елементів, серед яких: опора на власні моральні принципи, адекватність поведінки реакції культурним нормам, усвідомлене культурне реагування.

Якість взаємодії людини з навколишнім середовищем відображає той рівень культури, носієм якого вона є. За таких умов украй важливе виховання в навчальних закладах особистості з раціональним і високодуховним ставленням до природи, а також формування в молоді розуміння важливості екологічних проблем, зокрема екологічної культури. Екологічна компетентність стає обов'язковою ознакою культури, елементами якої є відповідальне ставлення до природного середовища та раціональне використання природних ресурсів. В умовах становлення інформаційного суспільства необхідно проводити подальші дослідження, спрямовані на розроблення методичних та методологічних підходів щодо впровадження новітніх інформаційних технологій у здійснення освітнього процесу з виокремленням його екологічного напрямку. Також необхідно подовжувати розробку практичних заходів, що мають на меті посилення впливу культури, культурного рівня суспільства на поліпшення природного середовища та на сталий соціально-економічний розвиток.

Література

1. Шокало О. А. Культура особистості й культура нації. *Український світ*. 25.06.2018. URL: <https://ukrsvit1.com.ua/kultura/vykhovannia-j-osvita/kultura-osobystosti-j-kultura-natsii.html>.
2. Конта Р. М. Екологічна культура. Енциклопедія Сучасної України; редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: <https://esu.com.ua/article-18680>.
3. Національна парадигма сталого розвитку України; за заг. ред. акад. НАН України, д. т. н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. Вид. 2-ге, переробл. і доповн. Київ: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2016. 72 с.
4. Васильєв А., Шкарлет С. Інноваційні аспекти ІТ-підготовки та підвищення кваліфікації фахівців: досвід українських університетів. *Вища освіта України*. 2014. № 2. С. 21–27.
5. Кремень В. Деякі питання формування особистості професіонала в контексті вимог сучасного суспільства. Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. Хмельницький : Авіст, 2007. С. 3–6.

6. Гафурова О. В. Правові проблеми розвитку культури на селі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право*. 2013. Вип. 182(1). С. 82–89.
7. Куценко В. І., Гаращук О. В. Теоретико-методологічні засади соціального розвитку села: євроінтеграційний аспект. Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». Київ : Імекс-ЛТД, 2017. 92 с.
8. Куценко В. І. Розвиток соціальної сфери в умовах формування ринкових відносин (питання теорії і практики); за ред. Б. М. Данилишина. Рада по вивченню продуктивних сил України Національної академії наук України. Київ : РВПС України НАН України, 2007. 100 с.
9. Статистичний щорічник України за 2021 рік. Державна служба статистики України. Київ, 2022. 447 с. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Модернізація соціокультурної сфери України в контексті побудови соціально орієнтованої економіки та євроінтеграції. М. А. Хвесик, В. І. Куценко, Я. В. Остафійчук та ін.; за наук. ред. В. І. Куценко; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». Київ, 2014. 40 с.
11. Інформаційне управління Верховної Ради України. Проект Державного бюджету України на 2023 рік максимально зберігає видатки на соціальний захист та підтримку. РАДА. Офіційний вебпортал парламенту України. 29 вересня 2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/228440.html/>.

References

1. Shokalo, O. A. (2018). Kul'tura osobystosti y kul'tura natsiyi [Culture of the individual and culture of the nation]. *Ukrayins'kyi svit – Ukrainian world*. 25.06.2018. Retrieved from <https://ukrsvit1.com.ua/kultura/vykhovannia-j-osvita/kultura-osobystosti-j-kultura-natsii.html>. [in Ukrainian].
2. Konta, R. M. (2009). Ekolohichna kul'tura. Entsiklopediya Suchasnoyi Ukrayiny. [Ecological culture. Encyclopedia of Modern Ukraine]. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen' NAN Ukrayiny – Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-18680>. [in Ukrainian].
3. edited by Paton B. E. (2016). Natsional'na paradyhma staloho rozvytku Ukrayiny [National paradigm of sustainable development of Ukraine]. Kyiv: Derzhavna ustanova "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny" – Kyiv: Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine". [in Ukrainian].
4. Vasiliev, A., Shkarlet, S. (2014). Innovatsiyni aspekty IT-pidhotovky ta pidvyshchennya kvalifikatsiyi fakhivtsiv: dosvid ukrayins'kykh universytetiv [Innovative aspects of IT training and professional development: the experience of Ukrainian universities]. *Vyshcha osvita Ukrayiny – Higher education in Ukraine*. 2, 21–27. [in Ukrainian].

-
5. Kremen', V. (2007). Deyaki pytannya formuvannya osobystosti profesionala v konteksti vymoh suchasnoho suspil'stva [Some issues of professional personality formation in the context of the requirements of modern society]. *Profesiynne stanovlennya osobystosti: problemy i perspektyvy. Materialy IV Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiy – Professional development of personality: problems and prospects. Materials of the IV International Scientific and Practical Conference*. Khmelnytskyi: Avist – Khmelnytskyi: Avist. P. 3-6. [in Ukrainian].
 6. Gafurova, O. V. (2013). Pravovi problemy rozvytku kul'tury na seli [Legal problems of cultural development in the countryside]. *Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny. Seriya: Pravo – Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. Series: Law*, 182(1), 82-89. [in Ukrainian].
 7. Kutsenko, V. I., Garashchuk, O. V. (2017). Teoretyko-metodolohichni zasady sotsial'noho rozvytku sela: yevrointehratsiynny aspekt [Theoretical and methodological principles of rural social development: European integration aspect]. Kyiv: Impeks-LTD – Kyiv: Imex-LTD. [in Ukrainian].
 8. Kutsenko, V. I. (2007). Rozvytok sotsial'noyi sfery v umovakh formuvannya rynkovykh vidnosyn (pytannya teorii i praktyky) [The development of the social sphere in the conditions of the formation of market relations (issues of theory and practice)]. Kyiv: Rada po vyvchennyu produktyvnykh syl Ukrayiny Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny – Kyiv: Council for the Study of Productive Forces of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
 9. State Statistics Service of Ukraine (2022). Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2021 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2021]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny – Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
 10. edited by Kutsenko, V. I. (2014). Modernizatsiya sotsiokul'turnoyi sfery Ukrayiny v konteksti pobudovy sotsial'no oriyentovanoj ekonomiky ta yevrointehratsiyi [Modernization of the socio-cultural sphere of Ukraine in the context of building a socially oriented economy and European integration]. Kyiv: Derzhavna ustanova "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny" – Kyiv: Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine". [in Ukrainian].
 11. Information Department of the Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Proekt Derzhavnogo byudzhetu Ukrayiny na 2023 rik maksymal'no zberihaye vydatky na sotsial'nyy zakhyst ta pidtrymku [The draft of the State Budget of Ukraine for 2023 preserves expenditures on social protection and support as much as possible]. *RADA. Ofitsiynnyy vebportal parlamentu Ukrayiny – RADA. Official website of the Parliament of Ukraine*. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/news/razom/228440.html/>. [in Ukrainian].

Статтю отримано 21 квітня 2025 р.

Article received April 21, 2025.